

T. S. ELİOT VE OSMAN TÜRKAY ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME: ÇORAK ÜLKE VE EVRENİN DÜŞÜNDE GEZGİN

Ümmühan BİLGİN TOPÇU*

Senem ÜSTÜN KAYA**

Öz: İki veya daha fazla metni içerik, üslup, temalar veya bağlam açısından karşılaştırmak, edebi metinlerin daha iyi anlaşılmasını ve daha derinlemesine kavranmasını sağlar. Bu tür karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları eleştirel düşünme ve analitik becerileri geliştirirken taklit, etkilenme veya önceki bir metnin yeniden yazılmasını da içerir. Edebiyat söz konusu olduğunda, çok dilli kültürler ve diller için karşılaştırılacak pek çok malzeme vardır. Türk yazar Osman Türkay, İngiliz yazar T. S. Eliot'ı zaman içinde analiz etmiş ve bazı şiirlerini çevirmiştir. Bu karşılaştırmalı analiz, Eliot'ın *The Waste Land* (Çorak Ülke) ve Osman Türkay'ın *Evrenin Düşünde Gezgin* adlı eserinin Avrupa kısmına dayanan etki araştırmasına odaklanmaktadır. Sorulara verilen bazı cevaplar incelenmiş ve edebi üretkenlik için önemli veriler toplanmıştır. Cevaplanması gereken temel sorular şunlardır: Osman Türkay üzerinde T. S. Eliot etkisi var mıdır; bu etki iki metinde dil, tema ve iletiler açısından ne ölçüde gözlemlenebilir; bu etkiyle özgün olan ve başka boyutlara taşınan unsurlar nelerdir? Dolayısıyla bu çalışma, edebiyat alanında bundan sonra yapılacak karşılaştırmalı çalışmalar için bir örnek teşkil edeceği düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları, T. S. Eliot, Osman Türkay, etkilenme.

A Comparative Analysis on T. S. Eliot and Osman Türkay: The Waste Land and Evrenin Düşünde Gezgin

Abstract: Comparing two or more texts in terms of content, style, themes or context leads to better comprehension and deeper insight into literary texts. Such comparative literary studies develop critical thinking and analytical skills and involve imitation, influence or rewriting of a previous text. When literature is considered, there is a rich source for comparison. Turkish writer Osman Türkay analyzed the English writer T. S. Eliot in time and translated some of his poems. This comparative analysis focuses on the study of influence based on Eliot's *The Waste Land* and Osman Türkay's *The European Part of The Wanderer in the Dream of the Universe*. Some of the answers to the questions are analyzed and important data for literary productivity are collected. The main questions to be answered are: Is there any influence of T. S. Eliot on Osman Türkay? To what extent can this effect be observed in terms of language, theme and messages in the two texts; what are

* Prof. Dr., Başkent Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Öğretmenliği Programı, Ankara/TÜRKİYE. E-Posta: ubtopcu@baskent.edu.tr. ORCID: 0000-0003-1509-8445.

** Prof. Dr., Başkent Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İngilizce Öğretmenliği Programı, Ankara/TÜRKİYE. E-Posta: efesenem@yahoo.com. ORCID: 0000-0001-6537-9769.

the elements that are unique and carried to other dimensions with this effect? Therefore, this study can serve as an example for future comparative studies in the field of literature.

Keywords: *Comparative literary studies, T. S. Eliot, Osman Türkay, influence*

Giriş

Karşılaştırma, toplumsal alanların bilimsel ve kuramsal alt üst oluş süreçlerini anlamının, anlamlandırmanın en önemli aracıdır. Aynı zamanda karşılaştırma bir amaç değil araçtır; amaç bilinenden yola çıkarak yeni bilgi üretmektir. Karşılaştırmalı edebiyat, karşılaştırma kavramına göre çok daha yeni ve çerçevesi konusunda tartışmaların sürdüğü bir alandır. Karşılaştırmalı edebiyat, farklı dillerde, farklı dönemlerde ya da aynı dönemde yazılmış edebi eserlerin benzerlik ve farklılıklarını karşılaştırma yoluyla yorumlamayı amaçlayan önemli bir bilim dalıdır. Benzerlik, akrabalık ve etkileşim bağlarını araştırarak edebi metinleri diğer ifade ve bilgi alanlarına ya da zaman ve mekân olarak birbirine uzak veya yakın olan olay ve edebi metinlere yaklaştırmayı amaçlayan metodolojik bir sanattır (Rousseau ve Pichois, 1994, s. 46).

Karşılaştırmalı terimi 1835 yılında Almanya’da Goethe’nin Weltliteratur (Dünya Edebiyatı) kavramından türetilmiş ve karşılaştırmalı edebiyat teorisi 19. yüzyıldan itibaren dünyada bir bilim dalı olarak kabul görmüştür. İngilizce’de comparison terimi ilk kez 1848 yılında Matthew Arnold tarafından Ampère’in Fransızca “Histoire Comparée” teriminden esinlenerek kullanılmıştır. Paul Van Tieghem’in *La Littérature Comparée* (1931) adlı kitabının yayımlanmasıyla birlikte, edebi metinlerin karşılaştırmalı analizleri edebiyat kanonunun popüler bir alanı haline gelmiştir. 1942’de Amerikalı René Wellek ve Çek Austin Warren, 20. yüzyıl boyunca karşılaştırmalı çalışmalara yeni bir bakış açısı sağlayan *Theory of Literature*’ı yayımladı. Yeni kuramlarla birlikte alan genişlemiştir.

Karşılaştırmalı çalışmalarda Fransız ve Amerikan ekollerinin farklılıktıkları nokta, edebiyatın temel malzemesi olan eser ve yazar hakkındaki bilgilerin ne ölçüde ya da hangi ölçütlere göre değerlendirileceğidir. Karşılaştırmalı edebiyatın temel ekollerinden biri olan Fransız ekolünün önemli isimlerinden Tieghem, *La Littérature Comparée* (1931) adlı kitabında karşılaştırmalı edebiyatın amacını, “muhtelif edebiyatlara ait eserleri aralarındaki münasebetler bakımından tetkik etmek” (Tieghem, 2017, s. 141) olarak ifade eder ve ekler: “Önemli bazı kitaplar diğer eserlerin etkileridir; bazıları başlangıç noktasıdır ve birçoğu hem etki hem de başlangıç noktasıdır” (Tieghem, 2017, s. 142). Araştırmacı, bu tezden yola çıkarak incelenen eserlerin dâhil edilebileceği üç kategori önermiştir: etki, taklit ve alma (Tieghem, 2017, s. 142).

T. S. Eliot ise karşılaştırmalı çalışmalarda ilgilenen Amerikan ekolünün önde gelen isimlerinden biridir. Edebi eserin orijinal değerlerini önemsemeyen Fransız ekolüne karşı çıkan Amerikan ekolünün diğer temsilcisi Wellek, karşılaştırmalarda edebi metinleri meydana getiren unsurların göz ardı edilmesinin metodolojinin belirlenmesini engelleyeceği görüşündedir (1963, s. 282-295).

Literatürde karşılaştırılacak çok fazla materyalin olması da bir karmaşaya neden olmaktadır. Aytaç, karşılaştırmalı edebiyat literatüründe gözlemlenen bilimsel kaygının yöntem ve kanıt dayalı çalışmalara aşılabileceğini söyler. Metodolojiyi büyük oranda kaynak tercihlerinin belirleyeceği görüşündedir. Bu bağlamda birincil kaynak, ele alınan

eserler, ikincil kaynaklar ise yazarların diğer eserleri, biyografiler ve diğer bilgi alanları olabilir (Aytaç, 2003, s. 86).

Karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları genel olarak iki ya da daha fazla eserin benzerlikleri göz önünde bulundurularak alıntı, gönderme, benzetme ya da aktarma gibi belirli yöntemlerle incelenmesine ve dünya edebiyat çalışmalarının zenginleştirilmesine dayanır. Metinlerarasılık, edebi metinlerin aslında bir doku oluşturduğu; eserler arasında bir diyalogun var olduğu tezine dayanır. Bu diyalogun görünümünü somutlaştırmak üzere ayrıntılara odaklanan çalışmalar, karşılaştırmalı çalışmalara da yeni bir bakış kazandırır.

Amaç ve Yöntem

Karşılaştırmalı çalışmalarla ulusal ve dünya edebiyatları birbiriyle kaynaşır (Wellek, 1963, s. 64); kültürlerin, dillerin birbiriyle doğrudan olmayan etkileşimi görünür hâle gelir; ortak kabul sistemleri ortaya çıkar. Bu amaçla yapılan çalışmalar, insanlığın ortak dil ve kültür değerlerinin tespitine katkı sağlar. Bu çalışma, Eliot'ın *Çorak Ülke* (The Waste Land) (1922) adlı eseri ile Osman Türkay'ın *Evrenin Düşünde Gezgin* (1971) adlı eserinin Avrupa bölümünü temel alan bir karşılaştırmadır. Aytaç'ın tasnifine göre bu, metne bağlı incelemedir (2003, s. 104). Cevaplanması gereken sorular, bir Türk yazar olan Osman Türkay üzerinde T. S. Eliot'ın eserlerinin ortak noktaları var mıdır; varsa bu ortaklıklar incelenen esere nasıl yansımıştır? Bu ortaklıkların özgün olan ve başka boyutlara taşınan boyutları var mıdır; veriler, bu sorulara dair ne ifade etmektedir? Farklı kültürlerden iki şairin seçilmesindeki amaç hem Eliot'ın hem de Türkay'ın 20. yüzyıl yazarları olmaları, Türkay'ın Eliot'tan oldukça etkilenmiş olması, her iki şairin şiirlerinin tarihsel ve toplumsal değişimler nedeniyle yaşanan insani acıları yansıtmasıdır.

Eserler, Tieghem'in *La Littérature Comparée* (1931) adlı kitabında açıkladığı inceleme başlıklarına göre değerlendirilecektir. Tieghem, yazar, tür (şiirdeki biçimsel özellikler) ve üslup; temalar, tipler ve efsaneler, fikirler (dini ve felsefi fikirler-ahlaki fikirler-estetik ve fiziksel fikirler) ve duyguların karşılaştırılan metinlerin incelenmesiyle açıklığa kavuşturulabileceğini belirtmiştir. Bu çalışmada ÇÜ¹ ve EDG² (özellikle Avrupa kısmı) örneklerinde benzerliklerin daha yoğun yansıdığı yazar, eser, üslup ve motif (fikir) başlıkları üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır.

Yazarlar

Thomas Stearns Eliot (1888-1965) İngiliz edebiyatının önemli şair, yazar, tiyatro yazarı ve eleştirmenlerindedir. 1948 yılında Nobel Ödülü'ne layık görülmüştür. Eliot, eserlerinde, zamanın ve insan zihninin sürekli değişen algılarının ötesinde, insan deneyiminde kalıcı ve evrensel olanı göstermenin bir yolunu arar. Evrenselliği, tarihe nüfuz eden ve şimdiki zamanı aşan inançta bulur (Smidt, 1961, s. 44).

20. yüzyıl, savaş sonrası travmaların, sosyal ve kültürel değişimlerin, devrimlerin, siyasi çalkantıların, ıstırapların, insanların acılarının ve krizlerin yaşandığı bir çağdır. Bu nedenle Eliot'ın üslubu, toplumunu çevreleyen melankoliyi yansıtır. Eserleri, insanın yalnızlığı ve modern toplumun bunalımı gibi gerçekçi temaları içerir. Okurlarıyla gerçekçi bir şekilde etkileşime giren Eliot, felsefi, mitik ve dini imgeleri çağının modern ikilemiyle birleştirme eğilimindedir.

¹ ÇÜ: Çalışmada *Çorak Ülke* eserinin kısaltılması için kullanılmıştır.

² EDG: Çalışmada *Evrenin Düşünde Gezgin* eserinin kısaltılması için kullanılmıştır.

Başyapıtı olan *ÇÜ* 'de insanın yalnızlığı ve yabancılaşması, depresyon, doğa ve insan doğası temalarını betimlemiştir. Eliot bu epik şiirinde harabeye dönmüş bir şehri tasvir ederek bir kültürün geçmişinden kalanları yansıtırken geçmiş ile bugün arasında paralellikler kurar. Okuyucu Eliot'ın şiirinde mekânı, zamanı ya da konuşmacıyı tanımakta güçlük çekse de şiirin derin yapısında yazarın amacı çok nettir: Modern insan, parçalanmış deneyimlere dayalı bir yaşam içinde kolektif bir ölüm yaşamaktadır. Modern dünya düzen ve huzurdan yoksun olduğu için, okuyucu *ÇÜ*de kaos, parçalanmışlık ve düzensizlikle yüzleşir.

Kuzey Kıbrıs'ta doğan Osman Türkay (1927-2001) ise, orada İngiliz Yüksekokulunu bitirdikten sonra Kıbrıs ve Türkiye'de çeşitli dergilerde yazı ve şiirler yayımlar. 1953'te gittiği Londra'da gazetecilik ve felsefe eğitimi alır. Kıbrıs'a dönüp yayın faaliyetlerini sürdüren Türkay, ilk şiir kitabını burada yayımlar. 1961'de tekrar Londra'ya döner ve hastalanıncaya kadar orada çalışmalarını sürdürür (Öznur, 2002).

Türkay, 1946-1951 yılları arasında yazdığı şiirlerden sonra, şiirsiz geçen 1951-56 dönemini bir okuma ve öğrenme süreci olarak değerlendirir (Öznur ve Özdoğanoglu, 2003, s. 102). İngiliz edebiyatı eserleri de dâhil olmak üzere bu okumaların “ruhunda ve düşüncelerinde devrim yarattığını” ifade eder (Memmedova 2010, s. 60). Bu değerlendirmeye göre yeniden yazmaya başladığı 1956 sonrası şiirleri EDG de dâhil olmak üzere olgunluk eserleri olarak görülebilir. İki kez Nobel Edebiyat Ödülü'ne aday gösterilen Türkay'ın (Öznur ve Özdoğanoglu, 2003, s. 117) pek çok eseri farklı dillere çevrilir. Buna rağmen o, Türk okurları arasında çok bilinen bir şair değildir. Bunda eserlerinde bütün kültürlerden beslenen evrensel insanlık arayışını yansıtmaya kadar şiir dilinin karmaşıklığı da etkili olmuş olabilir (Balci, 2015, s. 210-213).

Türkay'ın şiirlerini döneminin şiirlerinden ayıran, onun evren algısıdır. Şair, hemen hemen tüm eserlerinde sıradan insanların ilgisinden ziyade yaratılışın genel kabullerine/yasalarına odaklanmıştır. Bu nedenle yaygın olarak “uzay çağı ozanı” olarak anılır. Uzun süre Londra'da yaşayan Türkay, dünya şiir ve felsefesine ilgisini farklı vesilelerle açıklamıştır. Eliot'a olan ilgisini de onun şiirlerinden bazılarını Türkçeye çevirerek göstermiştir. Bir yayınevinin çağdaş ünlü ozanlar serisi için hazırladığı bu çevirilerin girişinde “TS Eliot Üzerine Birkaç Söz” başlıklı yedi sayfalık bir tanıtım yazısı vardır. Bu çalışmada, kısaca Eliot'u Türk okurlarına aktardıktan sonra onun şiirleri çevrilmesi en zor yazarlardan biri olduğunu söyler. Döneminde uyandırdığı etki yanında Eliot'un modern eleştirmenler tarafından bir kaynak/ kök olarak görülüp dünya edebiyatına etkisinin araştırıldığını ifade eder. “İngiliz dilinin konuşulduğu ülkeleri ve Avrupa'yı bir yana bırakalım, bugün Japonya'da bile “Çorak Ülkeçiler” diye anılan bir yeni akımcılar grubu vardır” (Eliot, 1965, s. 6-7) der. Bu kabule uygun olarak kırk beş sayfalık kitapta çevirdiği bölümlerden biri de *Çorak Ülke*'deki “Gök Gürültüsünün Dedikleri” bölümüdür.

Eserler ve üslup: *Çorak Ülke (The Waste Land)* ve *Evrenin Düşünde Gezgin*

Karşılaştırmalı edebiyat araştırmalarında karşılaştırılacak eserlerin tarihsel konumlarıyla ilgili bağların da dikkate alınması önerilmektedir. *ÇÜ* (1922) ile *EDG* (1971) arasında neredeyse elli yıllık bir fark olduğu için bu eserleri çağdaş olarak nitelendirmek mümkün değildir. Her iki metin de kendi kültürlerindeki tarihsel gelişmelerin ve meselelerin izlerini taşımaktadır. *ÇÜ*, savaş sonrası neslin travmaları, hayal kırıklıkları ve hüsrانlarını yansıtırken I. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın çorak topraklarını ve boşa harcanmış insanlığını metaforik olarak göstermektedir. Osman

Türkey'in EDG'si Asya, Afrika, Amerika ve Avrupa başlıkları altında dört bölüm ve on altı kısım olarak kurgulanmıştır:

(Eserdeki) dört büyük kara parçası, Türkey'in dünyamızın dört kara parçasında yaratılıştan sonraki gelişmeleri şiirleştirdiği sembollerdir. Bu eserde yer yok uzay var; zaman yok, zamanlar vardır; dünya yok, evren var... Teknoloji çağının çok yönlülüğü üzerine kurulmuştur bu şiir (Çatan, 2003, s. 94-95).

Türkey'in EDG'inde evrensel bir insanlık algısı vardır; değerler sistemi ve kültürel arka plan bir milleti veya kültürü öne çıkarmaz: “Şiiri her okuduğumda (...) kendimi ulu bir tapınağın kubbesi altında görürüm, içim ürperir” (2003, s. 93) diyen Çatan, *Evrenin Düşünde Gezgin* kitabını Türkey'in daha önce yazdığı kitaplarından bütünüyle ayrı düşünmenin doğru olmadığını düşünür. Bu eser de kozmik imgelerle örülmüştür.

Genel çerçeveden de anlaşılabilceği gibi her iki eser de bireyselden çok insanlık deneyim, birikim ve duygulanımlarına yer vermektedir. Eserler arasında bir kurgu akrabalığından ziyade ton akrabalığından söz edilebilir: *ÇÜ* beş bölümden oluşur ve eserin tamamı 434 dizedir. Bu uzun şiir 1922 yılında yayınlanırken Eliot, sembolik göndermelerini anlaşılır kılmak için esere birçok not eklemiştir.

Türkey da çalışmalarından bahsederken EDG'yi en uzun epik şiiri olarak tanımlamıştır (Öznur ve Özdoğan, 2003, s. 112). Uzun şiirler yazma konusunda Eliot ve Nazım Hikmet'ten etkilendiğini söylemiştir (Memmedova, 2010, s. 79). Türkey, şiirleriyle okurun evrene bakışını değiştirme arzusunu yansıtır. *EDG*'in dört ana bölümünden biri Avrupa'dır ve o da kendi içerisinde numaralarla ayrılmış üç alt bölümden oluşur:

Bir monoton parçaya bile rastlanmaz uzayıp giden bu uzun şiirde. Dış yapı, atom çağı mimarisine uygun, karmaşık örgülerin sürekli gelişimine eşittir. İyapı biçimle özün pekişmişliğidir... ses, sürekli değişim ve gelişim grafiği üzerinde çeşitli ton ve armoni içinde tekilden çoğula, basitten karmaşığa yönelir... Çok sesli şiirin kendine özgü müziği gerçekleşir Türkey'in mısralarında (Çatan, 2003, s. 94).

Serbest yazılan *EDG*'de düzenli bir uyak yoktur. Ahengi desteklemek için tekrarlanan ekler, kelimeler ve cümleler vardır. 321 mısralık Avrupa bölümünde 24 paragraf da bulunmaktadır. Özellikle bölüm sonundaki 16 kitabe, nazım ve nesir karışımı olarak hazırlanmıştır. Ancak nesir cümleleri kısa ve iç ahengi sağlayan unsurlarla desteklenmiştir. Bu anlamda şairler şiir dilleriyle birbirlerinden ayrılırlar.

Türkey, çeviri yaptığı bölümde Eliot'un üslubunu da anlamaya çalışır: “O, bu yerleşmemiş, oturmamış dili, sağlam temeller üstüne, sağlam bir yapı ile kurar; onun dehâsını, kaynaklarını keşfeder; bir edebiyat geleneğinin kökü, ulusal bir akımın başlangıcı olur. Dil böylece sağlam bir temel kazanır” (Türkey, 1965, s. 9).

Eliot'ın şiir dili *ÇÜ* örneğinde ele alınırsa şu tespitler yapılabilir: Nispeten sohbet havasında bir anlatım dili vardır: “Ve biz çocukken, arşidükte kalırken, /Kuzenimde, beni kızığa bindirdi” (*ÇÜ*/ Mısra 13-14). Ancak şairin mesajı alt metindedir ve ancak imge çözümlenmesiyle anlaşılabilir:

Gördüğümüz gibi, bu yapısal unsurlar (neye atıfta bulunuyor?) tanım gereği dışlanmıştır. Onların yerini alması için bize verilen şey, yine gördüğümüz gibi, şimdiki zamanda bireysel bir perspektiften görüldüğü şekliyle geçmiş geleneğin kendisi de parçalı bir biçimde olan ısrarlı çağrışımına karşı yerleştirilmiş bir dizi 'kırık', kopuk imgedir (Traversi, 1976, s. 23).

Türkay, çoğu şair gibi bir dil ustasıdır. Eserlerinde dönemin öz Türkçe anlayışına uygun olarak yeni üretilmiş ve sözlüklere girmiş sözcükleri kullandığı gibi kendi de sözcük üretir. Şair hakkında ender detaylı çalışmalardan biri, Mustafa Balcı'nın *Osman Türkay'ın Kelime Dünyası* kitabıdır. Burada Balcı (2015, s. 210), Türkay şiirinin “bizi geçmişe ve geleceğe yönelik özgün bir yolculuğa çıkardığı”nı ve bu şiirlerle büyük bir başarı yakaladığını ifade eder. Aynı araştırmacı, Türkay şiirlerinde bu geniş perspektifin ve kelime çeşitliliğinin eserlerin büyük kitlelere ulaşmasını engellediğini de iddia eder (Balcı, 2015, s. 213).

Türkay ve Eliot'un dilleri, geniş çağrışım dünyaları, felsefi derinlik arayışlarıyla benzeşir. Türkay çevirilerin başında Eliot'un şiir dilini de değerlendirme fırsatı yakalar:

Şiirlerine yüzeyden bakıldığı zaman, karşınızda dili eğip büken, zorlayan, dolambaçlı konuşan; açık anlamın aydınlığından çok, güç anlaşılmanın yarı karanlığına gömülen bir ozan görürsünüz. Aslında kullandığı dil, aydın İngilizlerin konuştuğu günlük dildir. Buna B.B.C. İngilizcesi de denebilir. Şiirlerinde bir söyleşi havası var. Ama bu, denemede olduğu gibi, bir içten konuşmadır. O konuşma, zaman zaman bir sayıklama halini de alır. Müzikal tonu ise, oda müziği tonudur (Türkay, 1965, s. 8).

Eliot'la ilgili bu tespitler metinde şöyle gözlenir: “...Hiçbir şey bilmiyor musun? Hiçbir şey görmüyor musun? Nothing'i hatırlıyor musun? Ben hatırlıyorum. Bunlar onun gözleri olan inciler” (122-125. dizeler).

Aynı konuşma özelliği Türkay'ın EDG şiirinde de bolca örneklenir: “diyelim ki sen gelecek zamansın/.../ ben geçmiş zamanım/.../orta zamanda birleştik” (EDG/Avrupa/Mısra 26-30); “Sordum: Neden diye sordum/ Çünkü dedi, hiçbir kapsamı/genel bilgi alanlarını aşmayacak” (EDG/Avrupa/Mısra 261-263).

ÇÜ'deki dokuyu çözenler, ilk bakışta görece yalın bir anlatım dili yerine, Eliot'ın metinlerarası çağrışımlara dayalı, simgesel yönü ağır basan şiir diliyle karşılaşılır. Türkay'ın şiirlerinde ise daha parçalı ve serbest çağrışımlarla kurulan bir dil ilk andan itibaren hissedilir.

Türkay, Eliot'ın şiir dili için “çeşitli insanlık durumlarını ele alan, çoğu kez felsefi düzyazı niteliğine bürünen düşünsel çalışmalar” (Türkay, 1965, s. 10) değerlendirmesini yapar. Bunun temel nedeni şiirlerdeki baskın duygulardır. Umutla büyütülen yaşamın talihsizlik ve umutsuzlukla yüzleşmesi, karamsarlığın yanı sıra felsefi bir yönelimi de etkiler. Bu duygu ve yönelim Türkay'ın şiirleri için de aynıyla geçerlidir. Avrupa bölümünün sonundaki “Yazıtlar” bölümünde bu durum açıkça görülmektedir. Yazıt, biçimsel olarak yaşama dair genellemeler yapmak için en uygun araçtır. Türkay, nazım nesir karışık, ama nesir ağırlıklı bu bölümlerde gelecek nesillere taşınacak sözleri seçerek kullanır; çünkü bu bir yeniden varoluş sürecidir:

Yazıt VII // Gelmiş geçmişim ben bu yolları toz-toz. Gelmiş geçmişim yürekte korku. Ayaklarım nasıl dirilecek? Zavallı gezegen, yağı kurumuş taş kandil. Sıvıya dönüşmüş, soğumuş, donmuş kül. Biçip dikmişim, dikip giymişim ben karanlığı Mnemosyne duman-duman dağılmış bir anı. Evren bu noktada doğmuştu çılgın. Ben anne ve babamın çiftleştiğini gördükten sonra doğan çocuk (EDG/Avrupa/Mısra 97).

Eliot, savaşın etkileri üzerine gözlemlerini ortaya koyduğu ÇÜ'de kenti ve sıradan, tekdüze bir gerçekliği çeşitli parçalı deneyimlerle tasvir eder. Anlatıcı, şiirin ilk bölümünde toprağın kısırlığına atıfta bulunarak tuhaf durumu yansıtır. ÇÜ'de ölüm,

doğurganlık mitinin yıkılmasıyla ima edildiği gibi kendi içinde bir sondur, yani ölünün gömülmesi artık yenilenme vaat etmez. Platoncu anlamda şiir, karanlıkta ve gölgeler dünyasında olan insanların dünyasını ya da konuşmacının sözleriyle, ötesinde nihai bir gerçekliğin olmadığı “kırık imgeler yığını” dünyasını içerir.

Hangi kökler tutunur, hangi dallar büyür
Bu taşlı çöpten mi? İnsanoğlu,
Söyleyemezsin ya da tahmin edemezsin, çünkü sadece bilirsin
Güneşin vurduğu yerde bir yığın kırık görüntü,
Ve ölü ağaç ne barınak verir, ne de cırcır böceği rahatlatır,
Ve kuru taşta su sesi yok... (ÇÜ/ Mısralar 19-24)
Tatlı Thames, usulca koş, şarkımı bitirene kadar
Nehirde boş şişe ya da sandviç kâğıdı yok,
İpek mendiller, karton kutular, sigara uçları (ÇÜ/ Mısra 176-178)
Korna ve motor sesleri getirecek (ÇÜ/ Mısra 197)
Nehir terliyor
Petrol ve katran (ÇÜ/ Mısra 265-266)
Tramvaylar ve tozlu ağaçlar (ÇÜ/ Mısra 292).

Türkay, bir evren gözlemcisidir. *EDG*'nin Asya bölümünde eski Türk medeniyetlerine atıflar kullanılsa da (Topçu, 2016, s. 62), eserde kullanılan özel isimler, farklı milletlerin tek bir millet gibi ele alındığını göstermektedir. Türkay şiiri ve özelde *EDG*'e dair değerlendirmeler yapan Çatan (2003), dilinin onun kaynaklarını ele verdiği görüşündedir: “(T)arih, felsefe, estetik, mitoloji, modern bilim ve atom fiziği Türkay’ın şiirlerinin belkemiğini kurar” (s. 94). Türkay şiirinin evrensel kabulleri de bazı isimler üzerinden kurulur: “Biçip dikmişim, dikip giymişim ben karanlığı Mnemosyne duman duman dağılmış bir anı” (*EDG/ Avrupa/ Mısra 73*)... “Evet, Heraklitos, deliliğim biraz da Pythagoras... Güç birikimleri, değer ve para artıkları tıraşı uzamış Marx” (*EDG/ Avrupa/ Mısra 103*). Bu örnekler her iki şairin imge dünyasının geniş bir coğrafyayı kapsadığını ortaya koymaktadır. Bu dil tercihi, şairlerin kültürel derinliğe hâkim okur beklentisini de yansıtır.

Yaşadığı çağı ve yıkımı çevresindekilere hissettirmeye çalışan bir bakış her iki şairde de görülür. *ÇÜ*'de Eliot, “Sana korkuyu bir avuç tozda göstereceğim” (*ÇÜ/ Mısra 35*) derken Türkay, “Evren yiter/ usun/ varlığı bir kumaşta dokuyan/ bağları kopar/ doğrunun/ salt doğru olduğu yerde/ ben size şimdi o gizemli bölgeyi anlatmadayım” (*EDG/ 269-274 Mısralar*) der. Eliot’ın şiirinde felsefi bir öz olduğunu belirten Türkay, “Bu dünyada simgelerin kurduğu mitoslar; mitosların yarattığı dünyalar vardır. Geçmiş, şimdi ve gelecek iç içe geçmiş ve kucaklaşmıştır” (Türkay, 1965, s. 11) der ve ekler “Bu dünya, ölümlü varlıkların kımıldadığı, çılgınca hareket ettiği bir dünyadır. Ama aynı zamanda durağan bir noktası da vardır. Bu durgun nokta ölümsüzlüğü, sonsuzluğu temsil eder” (Türkay, 1965, s. 11). Trajik gerçeklere yoğunlaşan metinlerde yazarların eserlerinin entelektüel yükünü bazen sohbet üslubuyla hafifletmeye, önemli insani durumları imgelerle kaynaştırarak anlatmaya çalıştıkları gözlenir. Yani metinlerin dili taşınan felsefi yüke göre dönüştürülmüştür.

Motifler

1. Fikirler/Hissedişler

Şiir ağırlıklı olarak duygudan beslenir, oysa Eliot ve Türkay’ın şiirleri okuru tefekküre davet eder, çünkü bu şiir insanı kendisi için değil, insanlık için temsil eder. Bu ilk saptama *ÇÜ*'nin felsefi ağırlığını ortaya koyar. “Bir Satranç Partisi” başlığı

düşünmekle ilgilidir. Bu bölümde özellikle çöken değerler sisteminin altında ezilen insana dair en sık öne sürülen fikir düşündür: “Ne düşünüyorsun? Ne? / Ne düşündüğünü asla bilemem. Düşün” (ÇÜ/ Mısra 118-119); “Şimdi ne yapmalıyım? Ne yapmalıyım/ Yarın ne yapmalıyız/ Her zaman ne yapmalı ve ne yapmalıyız?” (ÇÜ/ Mısra 135-138).

Türkay da benzer şekilde anlama ve algılamayı insanın yaratıcı gücünün temeli olarak görür ve evrenin varoluş döngüsünü çağlar ve evrenler boyunca insan aklıyla birlikte düşünür. Türkay'ın hemen hemen tüm şiirlerinde olduğu gibi Avrupa bölümünde de buna dair pek çok ifade yer alır. Onun anlatma çabasını yansıtan bölümde en sık kullanılan eylem düşündür. Yetersiz olduğunu düşündüğünde başka bir tanımlama arayışına girer (EDG/ Avrupa/ Mısra 84). “Üst yerleşik gözlerle varlığa bakan” (EDG/ Avrupa/ Mısra 17) kişi onu anlamaya çalışır. “İnsan yaşadıkça geçmiş görür, bulur ve tanır” (EDG/ Avrupa/ Mısra 85). “Bir düşünce tezgâhında dokunacaksın/ Eriyeceksin, bir ocakta kalıplara döküleceksin” (EDG/ Avrupa/ Mısra 22-23); “Kuşkusuz bir amaç vardır varlıkta/ Düşünmek evreni ışık insan kadar” (EDG/ Avrupa/ Mısra 70-71).

Türkay'ın şiirlerinde insan hem yaratıcı hem de yok edicidir. Anlayışlı, duyarlı aklıyla yapıcı; kontrol edemediği hırslarıyla yıkıcıdır: belki bunu anlarsa o yıkıcı yanını kontrol etmesi daha mümkün olur: “Ah şu insan mantığının çılgınlıkları/ Şu hayvansal içgüdü” (EDG/ Avrupa/ Mısra 94-95); “İnsan iğreti içgüdüsünü ölmüş. Kötü kuruluşunu, bencil birikimini didikleysin, didikleysin...” (EDG/ Avrupa/ Mısra 99). Dolayısıyla Türkay'ın, insanın doğadaki yıkıcı güçlerden biri olduğu konusunda okuru uyardığını söylemek yanlış olmaz.

Her iki şairin şiirinde de insanın temel sorunlarından birinin derinlemesine düşünmemek olduğu anlaşılır. Onun düştüğü yanılgının temel kaynağı budur.

2. Savaş

Ölüm sadece biyolojik değil, aynı zamanda sosyolojik bir olgudur. İnsan kaybı, bir ilişkiler ağını dönüştüren ve değiştiren bir olgudur. Ölümün çeşitli yönleri vardır: Doğal yollarla ölüm daha kabul edilebilir bir gerçeklikken, cinayet ve savaş gibi doğal olmayan ölümler daha büyük travmalar yaratabilir ve kayıp duygusunu katlayarak artırabilir. Eliot, eserde Büyük Savaş'ın birey üzerindeki etkisini ima edip mutsuzluğunu yansıtırken, Türkay, ürettiği değerlerden uzaklaşan insanlığın savaşlarla hızla yok oluşa gittiği görüşündedir.

Eliot, ÇÜ'de kent dünyasını ve sıradan tekdüze bir gerçekliği çeşitli parçalı deneyimlerle tasvir eder. Şiir kişisi, şiirin ilk bölümünde toprağın kısırlığına atıfta bulunarak bu durumu yansıtır. Eserde ölüm, bereket mitinin yok edilmesiyle ima edildiği gibi kendi içinde bir sondur, bu nedenle ölünün gömülmesi artık yenilenme vaat etmez. Platonik anlamda *Çorak Ülke*, karanlık ve gölgeler içindeki insanların dünyasıdır ya da konuşmacının ifadesiyle, ötesinde nihai gerçekliğin olmadığı kırık imgeler yığını dünyasıdır (ÇÜ/ Mısralar 265-266)

ÇÜ, metaforik olarak savaş sonrası Avrupa'nın kültürel zayıflığını ve toplumun çarpıklığını ifade ettiğinden, Eliot ölüm, savaş ve depresyonun etkilerini yansıtmak için şiirsel, imalı ve muğlak bir dil kullanır:

Geçen sene bahçene ektiğin ceset,
Filizlenmeye başladı mı? Bu yıl çiçek açacak mı?
Yoksa ani don yatağını mı bozdu? (ÇÜ/ Mısra71)
Sanırım fareler sokağındayız.

Ötülerin kemiklerini kaybettiği yerde (ÇÜ/ Mısra 116)
Kemiklerin şingirtisi ve kıkırdama kulaktan kulağa yayıldı.
Bir sıçan bitki örtüsünün arasından usulca süzüldü
Sümüksü karnını kıyıya sürüklüyor
Ben sıkıcı kanalda balık tutarken
Bir kış akşamı, gashouse'un arkasında.
Ve kemikler küçük, alçak, kuru bir mahzene atıldı (ÇÜ/ Mısralar 186-192).

EDG'de Türkay, "Görsün gözleri, okusun gizli simgeleri/Tüm boyutlarda kurulan, kuruldukça bozulan bir dengeyi" (EDG/ Amerika/ Mısra 201) diyerek insanlığın denge arayışının çoğu zaman yıkımla sonuçlandığına işaret eder. Benzer bir döngü Avrupa kısmında da mevcuttur. "Görünürler şimdi ama/ Onlar nice denklemlerde hep kuş/ Yerin bir yüzünü ateşten gagalarıyla taşıyarak/ Uçuşları bizim gibi yaşayanlara anlam" (EDG/ Avrupa/ Mısralar 313-316.). Eliot olandan hareketle bir yılgınlığı aktarıırken bir kehanet gibi Türkay, olacağı odaklanmıştı:

Çünkü kent bir yılan gibi değiştirmede gömleğini (EDG/ Avrupa/ Mısra 100)
Çünkü gözlerimle gördüm ben. Gökyüzü bir lav deniziydi, akıyordu (EDG/
Avrupa/ Mısra 101)
Gençler bilinci bu hortlak zaman gölgelerinin (EDG/ Avrupa/ Mısra 102)

Eliot'un savaş sonrası kuşağının hayal kırıklıkları Türkay'ın sitemleriyle örtüşmektedir: "Bir kış şafağının kahverengi sisi altında, Londra Köprüsü'nden bir kalabalık aktı, çok kalabalıktı, Ölümün bu kadar çok şeyi geri aldığını düşünmemiştim" (ÇÜ/ Mısralar 60-65) derken savaşın yıkıcı etkisini sezdirmeye çalışır. Eliot'un ÇÜ şiirindeki Londra, Birinci Dünya Savaşı'nda ölen askerlerin ve kayıp ruhların hayaletlerinin dolaştığı sembolik bir şehir olarak veya araf (purgatorial realm) (Matthews, 2004, s. 40) olarak resmedilir.

3. Ölüm/Doğum ve Ruh:

Aydınlanmadan bu yana araçsallaştırılan aklın kısılcındaki yaşantının bunalımlı yapısı T.S Eliot'un ÇÜ'de sorunsallaştırdığı çoraklıktır. Aslında çorak olan herhangi bir toprak parçası değil, çorak olan insanlığın sıkıştırılmış yaşantıları ve düşünemediklerinin sessizliğidir; Eliot'un üzerinde durduğu, aymaz inançlarının ve deneyimlerinin çoraklığıdır. Eliot, yaşamın umut vadeden bir özelliğe sahip olmadığını, insanların günlük yaşamlarına değer katacak yaratıcı bir inancın oluşmadığını ima eder. Bununla Eliot dirilişin aslında insanlığa yok oluş getireceğini ileri sürerken her türlü verimlilik eylemi ve duygusundan sıyrılmaya çalışır. Bahar, olgusallığın her aşamasında dirilişin habercisi olarak kabul edilirken ÇÜ'de en sancılı ve en yıkıcı ay olarak kodlanır. Çünkü yağmurun ve bereketin sağladığı verimlilik ÇÜ'nin çoraklığına fayda sağlamaz yani uygarlığın çoraklığını besleyen bir özelliği yoktur. Bu anlamda Eliot başarısızlığı ve yaşamın çıkmazını şiirin ilk dizelerinden başlayarak sonuna kadar sürdürmektedir. Çünkü ölü toprağı ve baharın yeniden canlanma olasılığı, doğal verimliliğin basit bir şey olmadığını; aslında arzuyu ve acıyı depreştirdiğini gösterir.

Eliot'un şiirindeki karamsar ruh hali, şairin eleştirdiği 19. yüzyılın getirdiği modern uygarlığın getirdiği umutsuzluk, savaşın izlerini taşıyan Londra sokakları, rutin hayatlar ve yozlaşmış toplumdur. Bu sebeple, şiirdeki ana tema tarihsel çürümedir (Smidt, 1961, s. 134). Bu yüzden ÇÜ, birtakım kırık imgelerin bulunduğu amaçsız bir hareket olarak, halka halindeki kalabalıkların dolandığı bir toprak parçasıdır. Burada bütün kozmik süreçler ters yözdür. Yaşam döngüsü, gelişme, seks ve ölüm ifsat edilmiştir; onun yerine

kürtaj, cesedin dikilmesi, yaşayan ölü ve Londra Köprüsü'nde akan kalabalıklar dile getirilmektedir:

Ve kar ve zarar (ÇÜ/ Mısra 314)
Terli yüzlerde kırmızı meşale ışığından sonra
Bahçelerdeki soğuk sessizlikten sonra
Taşlık yerlerde çekilen acılardan sonra
Bağırışlar ve ağlamalar
Hapishane ve saray ve yankılanma
Uzak dağlarda baharın gök gürültüsü
Yaşayan şimdi ölü
Yaşayan bizler şimdi ölüyoruz
Biraz sabırla (ÇÜ/ Mısralar 322-330)

Eliot şiirde sık sık ölüme, doğuma ve ruha atıfta bulunur: “ve gözlerim bozuldu, ne yaşıyordum ne de ölüydüm” (ÇÜ/ Mısra 39-40); “Ölü topraktan leylaklar” (ÇÜ/ Mısra 2); “Suyla ölüm” (ÇÜ/ Mısra 55); “Yaşıyor musun, yaşamıyor musun?” (ÇÜ/ Mısra 127); “Ölülerin kemiklerini kaybettiği yer” (ÇÜ/ Mısra 116); “Kemikler” (ÇÜ/ Mısra 316); “Kuru kemikler kimseye zarar veremez” (ÇÜ/Mısra 391); “Yaşayan şimdi öldü/ Biz yaşayanlar şimdi ölüyoruz/Biraz sabırla” (ÇÜ/ Mısra 328-330).

Türkay'ın *EDG*'inin tamamında insan soyuna ve medeniyetlere savaş ve sömürünün yaptıklarına dair pek çok mısra vardır. Asya ve Afrika bölümlerinde bu motif farklı imgelerle ele alınır. Eliot'ın Birinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle binlerce insanın ölümünden duyduğu hayal kırıklığı ile Türkay'ın olası bir nükleer savaşa dair olası imgeleri arasında paralellikler vardır: “Bırakın beni, insanüstü ölüyorum” (*EDG/ Avrupa/ Mısra 153*); “Ölüm sessizlikse bir boyutta /.../ Öldük biz milyar milyar” (*EDG/ Avrupa/ Mısra 158-161*); “Ölüyorlar onlar da yeni heyheyleyle. Ölüyoruz bizi de zamanı, en son durak. Ateş izleri geçtiğimiz yerlerde” (*EDG/ Mısra 94*); “Suskunun korkunç yüzü ölüm” (Mısra 96); “Bir atom sığınağının karanlık geçenekleri/ Kafatasları oyulmuş gözler/ Akıyor mikroplu kanı/ Bir ölümler ordusunun ortak yarasından” (*EDG/ Amerika/ Mısra 465*). Türkay, Avrupa bölümünde yer alan ölüm anlatılarında daha tepkisel bir dil kullanır; insanların yaratmaya değil ölmeye/öldürmeye dair tasarımlarını eleştirir ve bir çıkış yolu bulamaz: “Yeni bir intihar yöntemi düşünüyorum” (*EDG/ Avrupa/ Mısra 121*). Ölümün de doğası vardır, ona yapılan müdahaleler insanlık yitimidir. Savaşlar ve savaşların sebep olduğu doğal olmayan ölümler insanlığın ortak kaybidir. *EDG*'de ateşi insanlığın hizmetine sunan Prometheus bile intiharı düşünürken betimlenir. Mitolojide Prometheus tanrılar tarafından insanlığa ateşi verdiği için cezalandırılmıştır. Yazar, ateşin savaş ve ölüm aracı olarak kullanmasından Prometheus'un pişmanlık duyduğunu ve intiharı düşündüğünü ima eder.

Türkay, çeviri çalışmalarının girişinde Eliot'ın şiirinde “Peki ne olacak?” sorusunu cevapsız bıraktığını söyler:

Rastgele üst üste yığılmış gibi duran bir yığın imge ve düşünce arasında grotesk bir sonuç elde ettiğimizi düşünseniz bile yanılırsınız. Çünkü gözle görülür, elle tutulur bir sonuç yoktur. Neredeyse her şiir bir soru işaretiyle bitiyor. (...) Ya da bir düşünce şairi, ama şiirlerinde tez çok, sentez yok (Türkay, 1965, s. 7).

derken bir eleştiri yapar.

Türkay da insanlığın akıl dışı, öfke dolu uygulamalarıyla evreni taşıdığı noktadan şikâyetini açıkça ortaya koyar:

Ah şu insan mantığının çılgınlıkları/Şu hayvansal içgüdü/.../ ben en son ağılatımı oynamaktayım (EDG/Mısra 94-99)

Günleri her saat başı vuran/ sokaklarda madensel sesler ve tik-taklar/ Sızı Sızı (EDG/ Mısralar 112-114)

Ah o insan mantığının deliliği/ O hayvan içgüdü/.../ Son çılgılığımı çalıyorum (EDG/ Mısralar 94-99).

Bu iyimser olmayan tablolarından sonra; Türkay, Eliot'un aksine insanlığa bir umut sunmak ister; bütün yıkımlardan sonra yeni bir çıkış, doğuş arayışı üretmeye çalışır:

“Uyandır bizi yitik anne, göksü kanatlara/ Uçan daireler yine geçerken avlumuzdan/ Su yürüyecek aydınlık ağacına” gibi ifadelerle yeni bir doğumu müjdelere ve “... yedinci bilim çağı” “Uyanınız, yıldızlar salar gizlerini/ uçup gelir dev savaşıları, yenileniriz biz/ Koşar karanlıkta gözleri/.../ geliriz biz de geliriz, geliriz bir yerde bulut” (EDG/ Avrupa/ Mısra 92).

Eliot'un, ÇÜ'nin sonunda uğradığı büyük yıkımı telafi etme eğiliminde olduğu düşünülür. Türkay, Eliot'un şiirlerinde de tüm o sessizliğe rağmen bir sonsuzluk iması da bulur: “Bu dünya, ölümlü canlıların devindiği, çılgınca devindiği bir dünyadır. Ama bir de durgun noktası var onun. Bu durgun nokta, ölümsüzlüğü, sonrasızlığı temsil eder” (Türkay, 1965, s. 11). Türkay'ın sözünü ettiği bu telafi dizeleri aşağıdakiler olabilir:

Balık tutuyordum, arkamda çorak bir ova/ Bari topraklarımı düzene sokayım (ÇÜ/ Mısralar 425-426)

Bu kırık parçalarla yıkıntılarımı destekledim (ÇÜ/ Mısra 431)

Şantih şantih şantih (ÇÜ Mısra 434).

Türkay'ın tüm kitaplarında geleceğe dair karamsar bir bakış hâkim olsa da EDG örneğinde imalara başvurmadan umudu açıkça canlı tutar. Türkay'a göre birey ölümlüdür; oysa evrende tekrar eden gerçeklikler vardır. O, yaşamı yeni imgelerle tazelenen bir süreç olarak görür ve ölümü kendini yenileyerek, yeni imgeler içerisinde var olmayı başaramamak, evrensel gerçeklik içerisinde iz bırakmamak şeklinde anlamlandırır. Afrika örneğinde bile sömürülen, yok sayılan ölümleri hiçe sayılan insanlar, bıraktıkları izlerle yaşamaya devam eder:

...Doğarım gök çatlayanda yıldırımın içinden (EDG/ Asya/ Mısra 462)

Gittiler, gittiler, geri geldiler. Geri geldiler (EDG/ Afrika/ Mısra 407-408)

...yaşam öykümüz sevincin ve üzgünün her düzeyinde/ Geçtiğimiz yollar örneği şimşekte bir iz. (EDG/ Asya/ Mısralar 145-146)

Çünkü yeni bir imge yaratmak gerek/.../Yeni bir çağı kurmaya yararlı/ Budur işte gerekli erdemi insanın (EDG/ Afrika/ Mısralar 107-111)

Yinelenmezse, kendi kendini yeni ölçülerde/.../ Kendi çocuğunu, kardeşini yiyecek (EDG/ Asya/ Mısralar 704-706).

EDG bir bütün olarak ele alınırsa, Avrupa bölümü; hem yapısal olarak eserin toparlandığı sona hem de dünyanın sonuna atıflar içerir. Bölümün “Yazıtlar”la kapatılması, ironiktir. Yazıtlar, insanın dünyanın sonunu hazırlarken diğer yandan ölümsüzlüğü aradığını gösterir: “Oh şu beton ormanları/ Şu milyarları içine alan tünel/.../ Robot taşıtlarda şimşek hızı robot yurttaşlarımız//.../ Ömrü uzatmak demek ölümü uzatmaktır/ işte ölüyoruz yanarak kendi uslarımızın kazanlarında” (EDG/ Avrupa/ Mısra 56-65); "Sondan başlangıca döneceğiz" (EDG/ Avrupa/ Mısra 194).

Türkay'ın 1975'te yayımladığı *Kıyamet Günü Gözlemcileri* kitabı, kıyametle ilgili imaları yansıtır. EDG'nin Yazıtlar bölümü bu esere açılan bir kapıdır. Avrupa'nın büyük

şehirlerinin yok oluşunu bölüm içlerinde tekrarladığı “zavallı gezegen” ifadesiyle koşut ifadelere dönüştürür. Ancak, *EDG*'in önceki bölümlerinde “Doğdum zamanın gemisinde bir kez daha geliyorum” (Mısra 58) diyen Türkay; yeni bir zaman diliminde yeniden var olunacağına dair umudu ölümden arta kalmayı sembolize eden “Yazıtlar”da da ifade etmiş olur. Eliot'ın *ÇÜ*'de birkaç mısraa sıkıştırdığı umut, Türkay'ın *EDG*'inde insanın ölümsüz olma arzusuyla beslenip büyütülür.

4. Teoloji

Evren ve insanın kaderi hakkındaki kaynakların en eskileri din kaynaklarıdır. İnsanlığa dair cümlelerin bu teolojik varsayımlarla ilişki kurması kaçınılmazdır. Her iki eserde de kâhinlere, Tarot kartlarına, kadim inançlara doğrudan ve dolaylı birçok gönderme vardır. Özellikle *ÇÜ*, modern zamandaki yaşamın, Tanrı'nın kaybını gösteren bir “kırık imgeler yığını” (Ölülerin Mezarı) olduğunu gösterir. “Ateş Vaazı” bölümü Budist kabullerin ahlaki mesajlarıyla örülüdür. Bu özellikler uygarlığın mevcut durumunu yansıtmaktadır. Gelenekler, kültürler birbirine karışmış ve tarihsel hayal gücü geçmişe çağdaş hale getirmiştir; hiçbir gelenek bu kadar çok çeşitli malzemeyi sindiremez ve sonuç, biçimlerin bozulması ve sağlam bir kültür için gerekli görünen bu mutluluk duygusunun geri dönüşü olmayan bir şekilde kaybolmasıdır.

Türkay, *EDG*'nin özellikle Asya ve Afrika bölümlerinde kadim inançlara pek çok gönderme yapar. Tanrı arayışı/anlam arayışı Türkay'ın önemseydiği ve kayda değer bulunduğu bir insanlık durumudur (*EDG*/ Amerika/ Mısra 73). Ancak Türkay'ın kültürel bir olgu olarak kaydettiği yerler dışındaki teolojik göndermeleri çok olumlu değildir. Afrika bölümünde insanı yaratan ve ona üstünlük atfeden ancak onun özündeki kötülüğü kontrol etmeyen güce sitem vardır (*EDG*/ Amerika/ Mısralar 479-483). Afrika bölümündeki “Gören yok bilen yok/yankısı hep evren dışı/kuşku” (*EDG*/ Amerika/ Mısralar 372-374) mısralarında da insan dünyasındaki kabullerde güçlü şekilde var olan, medeniyetleri şekillendiren inançların, insan havuzunda biçim değiştirdiği ima edilir. Avrupa'daki şu ifadeler de aynı kabule işaret eder: “Zaman da tanrılar gibidir çünkü. Bulunmaz koyduğun yerde” (*EDG*/ Mısra 89). Türkay da bir bütünlük kaybı ve yıkıma atıfta bulunur; çoğunlukla huzur veren, destekleyen, canlandıran bir güce değil insanlığın bu desteğe ihtiyaç duyduğu yerde olmayan bir kabul sitemine işaret eder. Bu aslında doğrudan dine ve inanca değil dine dair insan kabullerine bir göndermedir.

Sonuç

Kıbrıs'ta bir İngiliz okulunda eğitim gören ve uzun yıllar Londra'da yaşayan Türkay'ın İngiliz edebiyatının ünlü isimlerinden Eliot'ı okuduğu ve etkilendiği yönündeki ifadeleri, bu iki yazar arasında bir karşılaştırma fikrinin temelidir. *EDG*'deki Avrupa bölümü, *ÇÜ* gibi tüm Avrupa adına konuşan eserlerle, bir mekân ortaklığının (Avrupa) yanı sıra bir duygu ortaklığını da yansıtır. Eserlerde büyük oranda bir duygu ortaklığı vardır. Her iki eserde bu duygunun adı kayıp hüznüdür. Eliot'taki savaş sonrası Avrupa'nın zihni bir durumu tespit ederken Türkay bütün insanlığın yaşadıklarına rağmen mevcut tercihleriyle daha büyük kayıplara yürüdüğünü yansıtır. Eserler arasındaki elli yılda Türkay, dünyanın yeni çatışmalarını, bu savaşlardaki vahşetin katlanarak büyüdüğünü görür; bunlara dair tespitleri, gelecek tahminleri eserine yansır.

Türkay'ın *EDG*'i evrensel bir insanlık algısına sahip; değerler sistemi ve kültürel birikimi bir ulusa ya da kültüre öncelik vermez. Onun yaklaşımıyla insanlığın birikimi bütün uluslarca paylaşılır. Türkay bunun için kozmik bir bakış açısı kullanmayı tercih

eder. Eserler, toplumlar değişse de insanlığın bir denge arayışı içinde olduğunu yansıtır. Genel çerçeveden de anlaşılacağı üzere her iki eser de bireysellikten ziyade insan deneyimi, bilgisi ve duygularıyla ilgilidir. İki metin arasında anlatımdan çok ton benzerliği ön plana çıkmaktadır. Her iki uzun şiirin de kapsayıcılığını artıran unsur, dili kurgulama biçimleridir. Eserlerin geçmiş metinlerle ve kültürlerle kurduğu ilişki, benzer duyguları yansıtmamanın en önemli aracıdır. Eserlerin bölümlenme mantığı ortak olmakla birlikte Eliot'un bölüm adlandırmalarında metinlerarasılığa yaslandığı ve Türkay'ın coğrafya temelli bir adlandırmayı tercih ettiği görülür. Bu isimlendirmelerde Avrupalı bir yazar (Eliot) olmayla ihtilaflı bir vatanın şairi olma (Türkay) arasındaki aidiyet ve aidiyetsizlik algıları öne çıkmış görünmektedir.

Her iki şairde de savaşların sadece maddi değil manevi yıkıma da sebep olduğu görüşü hâkimdir. Onun için yaşanan sadece can değil, insanlık duygusunun kaybıdır. Eliot'ta savaş ve insanlığın geldiği nokta büyük bir yılgınlık oluşturur. Sonrasına dair beklentiler cılız kalır. Türkay ise eserin sonunda ardına yazıtlar bıraksa da insanlığın yeniden bir var oluş formülü; yeni imgelerle kendini var etme yolu bulacağından emindir. Bu da iki şairin yaşayıp gördükleriyle ilgilidir. Eliot sadece bir dünya savaşı görmüşken Türkay iki dünya savaşından sonra insanlığın geldiği noktayı görmüş ve kadim inançların yansıttığı dönüşerek var olma fikrine bağlanmış görünür.

Eliot'un insanlığın ürettiği değerlerin dağılmasından duyduğu umutsuzluk, iki şairde ortak görülmeyle birlikte Türkay'da bütün inançlara yukarıdan bakan ve hepsini ortak paydalarda toplayan bir bakış gözlenir. Bütün bu ortak noktalar Türkay'ın kendisinden yarım yüzyıl kadar önce eser veren Eliot'u özümlediği ve dönüştürdüğünü gösterir. Türkay'ın yaptığı bir taklit değil, yeniden yorumlamadır. Bu dönüştürme daha moderne daha evrenseledir ve Türkay, Eliot'ın hissettiği alanı genişletmiş ve insanlığın “ortak yarasına” dokunmuştur.

İnsanların ortak acıları, savaşlar ve insanlığın kendi sonunu hazırlaması, pek çok yazarın eserinde ele alınmış olabilir. Karşılaştırmalar, birçok ortak noktaya rağmen sanatçıların ele aldıkları konuları nasıl farklı bakış açılarına açtıklarını göstermiştir. Bu örnekler, sanatta etkiden ziyade yorum kavramını kullanmanın doğru olduğunu göstermektedir. Öte yandan biyografik bilgilerin de eserlerin yorumlanmasına katkı sağladığı unutulmamalıdır. Bilimsel bakış, araştırmacıları dışlamalar yerine orta yollara yönlendirmelidir.

Kaynakça

- Aytaç, G. (2003). *Karşılaştırmalı edebiyat bilimi*. Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Balcı, M. (2015). *Osman Türkay'ın kelime dünyası*. Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları
- Çatan, M. (2003). Bir şiir okudum. Ş. Öznur ve T. Özdoğanoglu (Ed.), *Uzay Çağı Ozanı Osman Türkay* içinde (s. 93-100). Kıbrıs: Gökada ve Osman Türkay Vakfı Yayınları.
- Eliot, T. S. (1965). *Şiirler* (O. Türkay, Çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Eliot, T. S. (2000). *Çorak Ülke* (Y. Güneç, Çev.). İstanbul: Yaba Yayınları.
- Matthews, S. (2004). *Modernism*. London: Arnold Publishers.
- Memmedova, E. (2010). Osman Türkay'ın etkilendiği kaynaklar. *Dünya Edebiyatı Dergisi Türkler*, 2(1), 59-81.
- Öznur, Ş. (2002). *Osman Türkay sanatı yaşamı şiirleri, ilk şiirleri üzerine bir araştırma (1946-1961)*. Kıbrıs: Gökada ve Osman Türkay Vakfı Yayınları.

- Öznur, Ş. ve Özdoğanoglu, T. (2003). *Uzay çağı ozanı Osman Türkay*. Kıbrıs: Gökada ve Osman Türkay Vakfı Yayınları.
- Rousseau, A. M. ve Pichois, C. (1994). *Karşılaştırmalı Edebiyat* (M. Yazgan, Çev.). İstanbul: MEB Yayınları.
- Smidt, K. (1949). *Poetry and belief in the work of T. S. Eliot*. Skrifter: Historisk-Filosofisk Klasse, Oslo: Det Norske Videnskaps-Akademi.
- Smidt, K. (1961). *Poetry and belief in the work of T.S. Eliot*. New York: The Humanities Press.
- Tieghem, P. (2017). *Karşılaştırmalı edebiyat* (Y. Ş. Kılıçel, Çev.). İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Topçu, Ü. (2016). Osman Türkay poetikasında bir imkân olarak kozmik imgeler. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (40), 237-273.
- Traversi, D. (1976). *T. S. Eliot: The longer poems*. California: Bodley Head.
- Türkay, O. (1971). *Evrenin düşünde gezgin*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Wellek, R. (1963). The Crisis Of comparative literatüre. R. Wellek ve S. G. Nicholas (Ed.), *Concepts of criticism* içinde (s. 282-295). New Haven: Yale University Press.